

Zondag 13 mei 2018

TivoliVredenburg - Grote Zaal - 15.00 uur

Inleiding 14.15 uur Thea Derks

Serie Romantiek op Zondag

HET GELDERS ORKEST

Nikolai Alexejev, dirigent

Alexander Melnikov, piano

Bob Koertshuis, trompet

Nikolaj Rimski-Korsakov 1844-1908

Ouverture *Russisch Paasfeest* (1888)

Dmitri Sjostakovitsj 1906-1975

Pianoconcert nr. 1 opus 35 (1933)

Allegretto; Lento

Moderato; Allegro con brio

Pauze

Sergej Rachmaninov 1873-1943

Symfonische dansen opus 45 (1940) *

Non allegro

Andante con moto (Tempo di valse)

Lento assai - Allegro vivace

Rimski-Korsakov - Ouverture Russisch Paasfeest

De Russische muziek zou een geamputeerde indruk maken als je Nikolaj Rimski-Korsakov eruit wegdenkt. Samen met Mili Balakirev (zijn leermeester), Modest Moessorgski, Alexander Borodin en Cesar Cui vormde Rimski-Korsakov een componistengroep die inspiratie zocht in Russische folklore - zowel volksmuziek als oude sprookjes. Met een aantal werken voldeed Rimski inderdaad aan dat ideaal; de Ouverture *Russisch Paasfeest* is er één van. Maar al snel realiseerde hij zich dat componeren in een nationaal idioom onder meer inhield dat je veel aanlokkelijks weg moest laten - de onstuitbare invloed van orkestrale vernieuwers als Liszt en Wagner, bijvoorbeeld. Uiteindelijk kwam hij tot een compromis tussen Russisch coloriet en West-Europese methodiek. Internationale roem vergaarde hij met composities die voorbij de Russische horizon keken, zoals de *Capriccio Espagnol* of het Perzisch geïnspireerde *Sheherazade*. Zelf beschouwde hij zichzelf vooral als opera-componist, maar zijn symfonische gedichten hadden aanzienlijk meer succes - tot zijn onmin.

Rimski's enorm rijke en genuanceerde orkestpalet is zijn belangrijkste kwaliteit. In besprekingen van zijn orkestwerken vallen de typeringen 'beeldend', 'kleurrijk' en 'weelderig' altijd weer.

De hier gespeelde Ouverture verklankt een Russisch-Orthodoxe Paasdienst, een zeer inheems onderwerp met groot muzikaal potentieel - al ging het de atheïst Rimski niet om het religieuze gehalte, maar om de uiterlijke glans, 'de wuivende baarden en de gewaden', zoals hij toelichtte. 'En al die brandende kaarsen en Paasbroden! Wat een verschil met de filosofische Christenleer! De heidense kant van het feest, de overgang van de sombere Stille Zaterdag naar de uitgelaten festiviteiten op Paaszondag: dát wilde ik in mijn Ouverture weergeven.'

Als uitgangspunt gebruikte Rimski een aantal melodieën uit de *Obikhod*, een bundeling van liturgische liederen die hij 'de dansmuziek van de kerk' noemde. Die voorzag hij echter van ongekende akoestische diepte en kleur. Het plechtstatige 'gezag' aan het begin wordt afgewisseld met vlinderachtig fladderende fluitmotieven - een staaltje instrumentaal raffinement waarin de componist uitblonk. Halverwege het werk barsten de feestelijkheden los en vermengt Rimski de timbres van verschillende instrumentgroepen op weergalozes manier. Het kekke marsje dat door de fluiten wordt ingezet, bijvoorbeeld, bestaat uit twee markante pizzicato-noten van de cello's; de eerste wordt door een hoorn verdubbeld, de tweede door fagotten. Het resultaat is een subtiel vernis dat een simpel motiefje doet glanzen. Spoedig zouden dergelijke effecten door Franse kleurmeesters als Debussy en Ravel dankbaar worden overgenomen.

Sjostakovitsj - Pianoconcert nr. 1

Elk componisten-oeuvre is historisch beladen, maar geen oeuvre klinkt zó beladen als dat van Dmitri Sjostakovitsj. De spanning tussen (Sovjet-)dictatuur en artistieke vrijheid is pijnlijk hoorbaar. Vaak hield Sjostakovitsj zich aan de door de Partij gedicteerde voorschriften, maar minstens even vaak zocht hij de grenzen daarvan op of ging hij eroverheen. Die grenzen waren niet altijd even duidelijk: wat gisteren geoorloofd was kon vandaag ineens als subversief worden aangemerkt. De enige zekerheid op dat glibberige parcours was dat een verkeerde keuze fatale gevolgen had. Sjostakovitsj zocht tastend zijn weg, met fascinerend resultaat: ironie en dubbelzinnigheid en understatement werden zijn karakteristieke stijlmiddelen. Je weet nooit zeker waar zijn volgzzaamheid eindigt en zijn weerstand begint. Pompeuze Sovjet-heroïek gaat naadloos over in spot, dansjes vertonen mechanische trekken en vreugde balanceert op het randje van hysterie. Vooral zijn symfonieën vertonen de grillige spasmen van een marionet die in gevecht is met zijn bespeler. En altijd weer duiken flarden amusementsmuziek op; die verwijzen rechtstreeks naar de ongetroebledere, inspirerende periode waarin hij zijn Eerste Pianoconcert schreef.

In 1933 gold Sjostakovitsj als een belofte van de Sovjetmuziek. Niets wees vooruit op de officiële lastercampagnes waarvan hij spoedig het mikpunt zou worden, of op de aanzienlijke inperking van artistieke vrijheid een paar jaar later. Eénmaal, in 1929, was hij gekapitteld wegens 'formalisme' (Sovjet-lingo voor 'westers-decadent', 'verwerpelijk' etc.), maar zijn Derde Symfonie strookte weer helemaal met de Partij-ideologie. En het was niet laakbaar dat hij als twintiger de onvermijdelijke bijbaantjes had als pianist in theaters en bioscopen.

Twee dingen vallen op in dit potpourri-achtige Pianoconcert. Allereerst de speelse (om niet te zeggen satirische) omgang met klassieke meesters. De solopartij zet meerstemmig in en eechoot

terloops het beginmotief van Beethovens *Appassionata*; later in het werk volgen meer citaten, van onder meer Rossini en Haydn. Daarnaast heeft het stuk het karakter van circusmuziek, vooral door de capriolen van een solotrompet. Aanvankelijk wilde Sjos-takovitsj een trompetconcert schrijven; dat idee evolueerde tot een dubbelconcert waarin de piano uiteindelijk de hoofdrol kreeg. Het hybride karakter van dit werk is al met al het resultaat van een natuurlijk groeiproces - en volledig representatief voor Sjos-takovitsj' complexe muzikale karakter.

Rachmaninov: Symfonische dansen

Pensioen geldt voor componisten niet. Opmerkelijk genoeg levert dat vaak late meesterwerken op. Sergej Rachmaninov schreef zijn Symfonische Dansen op zijn zeventenzestigste; niet elke werkkracht piekt op die leeftijd. 'Ik denk dat dit mijn beste compositie is', merkte hij na voltooiing vergenoegd op. Hij kon inmiddels terugzien op een roerige dubbelcarrière als componist en concertpianist, een aantal zenuwinstoringen en een zwervend bestaan tot hij zich definitief in Amerika vestigde. Rusland had hij al meteen na de Revolutie van 1917 verlaten, en vanaf dat moment componeerde hij amper nog; zijn bomvolle concertagenda, met tournees over verschillende continenten, vergde al zijn energie. Heel af en toe vloeide er iets uit zijn pen, maar hij realiseerde zich dat zijn Russisch-romantische stijl door de moderne tijd was ingehaald: 'Ik dool rond als een geest in een totaal van mij vervreemde wereld. Ik kan de oude componeertrant niet loslaten en de nieuwe niet aanleren', zei hij in 1938. Twee jaar later kwamen plots die Symfonische Dansen met hun bijna intimiderende vitaliteit.

'Het stuk zou eigenlijk gewoon *Dansen* heten', lichte Rachmaninov toe, 'maar ik wilde de indruk vermijden dat ik jazzmuziek had geschreven.' Op jazz-invloeden is Rachmaninov inderdaad niet te betrappen - ook niet in de passages waarin een altsaxofoon de leidende stem vertolkt (het instrument bestond immers al zo'n tachtig jaar; verscheidene componisten hadden het al een prominente plaats in het symfonieorkest gegeven). Hooguit klinken de filmmuziekachtige openingsmaten 'Amerikaansachtig', maar dat komt vooral doorat heel wat Hollywood-componisten - tot op de dag van vandaag - tegen Rachmaninov aanleunden, en niet andersom.

De dansen zelf hebben dan ook niks kitscherigs; daarvoor zijn ze te grillig (qua vorm) en te ambachtelijk (qua instrumentatie). Ze zijn zelfs nauwelijks frivool, zoals al blijkt uit de eerste tempo-aanduiding (*Non allegro*). Maar ze zijn nog altijd enorm vitaal voor een bijna zeventigjarige Rus met heimwee.

De langgerekte Slavische melodielijnen die Rachmaninovs vroegste composities al kenmerken, ontbreken ook hier niet, maar ze worden steeds weer onderbroken door ritmische onrust, met een bijna kubistisch effect - alsof de componist zijn eigen stijl op afstand becommentarieert. Halverwege het walsachtige midden-deel last hij een adempauze in, maar de 'wals' zelf is een tamelijk opgejaagde aangelegenheid. Geen spoor, dus, van vermoeidheid bij deze bijna zeventigjarige.

Een autobiografisch element verschijnt in de *Finale*. De beginnoten van het oude kerkgezag *Dies Irae* (dag des onheils) had hij overal in zijn oeuvre als een soort handtekening geciteerd; hier klinkt dat motief beladener dan ooit. De dood was nabij, en dat wist hij zelf ook. Onder de slotmaten noteerde hij: 'Ik dank U, Heer.'

Michiel Cleij

Nikolai Alexejev studeerde in zijn geboortestad Sint-Petersburg onder andere bij Mariss Jansons. Nog tijdens zijn studie won hij in 1982 het Herbert-von-Karajan-Wettbewerf Berlin. Ook de dirigentenconcoursen van Praag en Tokio zette hij enkele jaren later op zijn naam. In 2000 volgde hij zijn leermeester Jansons op bij het Philharmonisch Orkest van Sint-Petersburg, waar hij nog altijd aan verbonden is. Van 2001 tot 2010 was hij chef-dirigent van het Estlands Nationaal Symfonie Orkest. Als gastdirigent leidde Nikolai Alexejev onder meer de Staatskapelle Dresden, het Royal Liverpool Philharmonic Orchestra en het Nationaal Orkest van België. In Nederland concerteerde hij onder meer met het Radio Filharmonisch Orkest, Koninklijk Concertgebouworkest, Rotterdams Philharmonisch Orkest en het Residentie Orkest. Momenteel is hij hoofd van de afdeling symfonische muziek van het conservatorium in Sint-Petersburg. Sinds 2002 is Nikolai Alexejev vaste gastdirigent bij Het Gelders Orkest.

Alexander Melnikov studeerde aan het Conservatorium van Moskou bij Lev Naumov. Hij was prijswinnaar op belangrijke concoursen als het Robert-Schumann-Wettbewerf in Zwickau in 1989 en het Koningin Elisabeth Concours in Brussel (1991). Als solist trad hij op met orkesten als het Koninklijk Concertgebouworkest, Gewandhausorchester Leipzig, Philadelphia Orchestra, NDR Sinfonieorchester, het Russische Nationaal Orkest, Münchner Philharmoniker en het Rotterdams Philharmonisch Orkest, onder dirigenten als Michail Pletnev, Teodor Currentzis, Charles Dutoit, Paavo Järvi, Philippe Herreweghe en Valery Gergjev.

Bob Koertshuis studeerde af aan het Twents conservatorium bij Reijer Dorresteyn voor Docerend Musicus en vervolgens bij Peter Masseurs te Amsterdam voor Uitvoerend Musicus met aantekening kamermuziek. Hij is sinds 1995 Eerste Trompettist van Het Gelders Orkest. Naast Het Gelders Orkest remplaceert hij bij bijna alle Nederlandse orkesten waaronder het Koninklijk Concertgebouworkest. Hij heeft ook jarenlange ervaring met het uitvoeren van eigentijds repertoire; Asko|Schönberg, MusikFabrik Köln, Ebonyband, en hij was vast lid van Orkest de Volharding.

De wortels van het **Het Gelders Orkest** stammen uit 1889, met de oprichting van de Arnhemsche Orkest Vereeniging, met op de bok dirigent en componist Peter van Anrooy. In 1949 ging het orkest verder als Het Gelders Orkest. Sinds 2013 wordt het orkest geleid door de bevlogen Antonello Manacorda en vaste gastdirigent Nikolaj Alexejev. Thuisbasis is Musis Sacrum in Arnhem. Daarnaast zijn er regelmatig optredens in andere Gelderse concertzalen, zoals De Vereeniging in Nijmegen en Orpheus in Apeldoorn.

* Bij dit concert kunt u bij Rachmaninovs *Symfonische Dansen* gebruikmaken van Wolfgang. Wolfgang is een smartphone app voor klassieke muziek, die tekst en uitleg biedt bij de gespeelde werken. Terwijl het orkest speelt, vertelt Wolfgang wat er - precies op dat moment - gebeurt in de muziek. Wolfgang is geschikt voor zowel ingevoerde als minder ingevoerde luisteraars en leidt bezoekers naast u niet af. Download Wolfgang (Iphone en Android) gratis in de app stores of via www.wolfgangapp.nl. Start Wolfgang voordat het concert begint en zet uw telefoon op stil. Wolfgang werkt het beste als u verbinding maakt met het wifi in de zaal (naam: TivoliVredenburg, geen wachtwoord)